

APGAULĖS FINANSINĖSE ATASKAITOSE

Skirmantė Kukkaitė¹, Kristina Javaitienė²

¹ Lietuvos žemės ūkio universitetas,

Universiteto g. 10, LT-53361 Akademija, Kauno r., Lietuva

El. paštas skyrma2004@gmail.com.

² Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija,

Liepų g. 1 LT-53101, Girionys, Kauno r., Lietuva

El. paštas kristina@hidro.lzuu.lt.

Anotacija

Straipsnyje analizuojama apgaulių samprata finansinėse ataskaitose, pateikiami esminiai apibendrinti apgaulių bruožai, identifikuoti pagrindiniai apgaulės ir klaidos skirtumai. Straipsnyje taip pat nagrinėjami apgaulių būdai, kurie iškreipia metinę finansinę atskaitomybę, aktualizuojamos jų atsiradimo priežastys, dėl kurių vyksta apgaulės, įvardijami požymiai ir motyvai, kurie vaidina svarbų vaidmenį darant apgaulės. Nemažai dėmesio skirta vidaus auditui ir vidaus kontrolės sistemai kaip efektyviausioms priemonėms atskleisti apgaulės. Straipsnyje pateikiamos apgaulių mažinimo galimybės, leidžiančios vadovybei kiek įmanoma riboti apgaulių skaičių.

Pagrindiniai žodžiai: apgaulė, klaida, vidaus kontrolės sistema, finansinės ataskaitos.

Įvadas

Temos aktualumas ir tyrimo problema. Finansinės ataskaitos atskleidžia įmonių veiklos rezultatus. Finansinių ataskaitų duomenų vartotojams svarbu turėti patikimą finansinę informaciją, kuria remiantis jie vertina ir prognozuoja įmonės finansinę būklę ir rezultatus, priima sprendimus. Dėl didėjančių apgaulių finansinėse ataskaitose mažėja jų patikimumas, nes pateikiami patrauklesni įmonių finansinės padėties ir veiklos rodikliai, neparodoma tikra įmonės būklė. Ne tik Lietuvoje, bet ir įvairiose pasaulio šalyse dėl apgaulių nuolat kyla finansiniai skandalai, įmonių bankrotai, mažėja visuomenės pasitikėjimas įmonėmis.

Nors apgaulės daro didelę žalą finansinių ataskaitų vartotojams, tačiau ši tema mokslininkų tirta nepakankamai: nėra pateiktos vieningos apgaulių finansinėse ataskaitose atpažinimo, atskleidimo metodikos, praktikai nėra susipažinę su esamų tyrimų rezultatais, kadangi jie skelbiami tik mokslinėse duomenų bazėse.

Šias problemas nagrinėja mokslininkai Lietuvoje ir kitose šalyse (Bell, 1991; Vanasco, 1998; Beasley, 1999; Mackevičius, Bartaška 2003; Lakis, 2009; Gruzdienė, 2009; Yung-I Lou, 2009), tačiau aiškaus atsakymo į daugelį klausimų iki šiol nėra pateikta.

Tyrimo objektas – apgaulės įmonių finansinėse ataskaitose.

Tyrimo tikslas – išanalizavus apgaulių finansinėse ataskaitose teorinius bruožus, pateikti jų sumažinimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti apgaulių sampratą, jų atsiradimo priežastis, būdingus požymius, motyvus finansinėse ataskaitose teoriniu aspektu.
2. Pateikti apgaulių mažinimo galimybes.

Tyrimo metodai: mokslinės ir ekonominės literatūros analizė ir sintezė, loginė analizė, monografinis ir indukcinis metodas, grafinis vaizdavimas.

Apgaulių samprata

Apgaulingos finansinės ataskaitos pritraukia nemažai visuomenės, spaudos, investuotojų, bendruomenių dėmesio, nes nuolat viešinama informacija apie didelių įmonių apgaulės. Paplitę pranešimai apie apgaulingas finansines ataskaitas, kurios vadinamos „iškeptos ataskaitos“ (angl. *Cooking the books*), kuriose sąmoningai pateikta neteisinga informacija, o su tuo susijusios audito nesėkmės sumažino visuomenės pasitikėjimą audito įmonėmis.

Užsienio autoriai ištyrė ir nustatė, kad finansinės apgaulės yra brangiausio tipo apgaulės, jų vidutinės sąnaudos per metus siekia 2 mln. JAV dolerių (Bell, 2000). 1988 m. JAV buvo įkurta Atestuotų apgaulių tyrėjų asociacija (ACFE), kuri iki šiol yra didžiausia pasaulyje kovos su apgaulėmis organizacija. Lakis (2008) konstatavo faktą, kad 2006 m. pateiktoje ataskaitoje minėta organizacija nurodė, jog dėl apgaulių kiekvienoje statistinėje JAV įmonėje prarandami 5 proc. metinių pajamų, arba 4500 JAV dolerių kiekvienam darbuotojui. 2009 m. ataskaitoje paskelbta, kad apgaulių nuostoliai pasiekė jau 10 5000 JAV dolerių.

240 tarptautiniame audito standarte (toliau – TAS) (2009) sąvoka „apgaulė“ apibūdinama kaip „vieno ar kelių vadovybei priklausančių asmenų, už valdymą atsaikingų asmenų, darbuotojų ar trečiųjų šalių tyčinis veiksmas, kuriuo siekiama įgyti neteisėtą ar nepelnytą pranašumą“.

Rezaee (2005) teigimu, apgaulė yra sąmoningas bandymas apgauti ar suklaidinti finansinių ataskaitų vartotojus, ypač investuotojus ir kreditorius, parengus ir pateikus reikšmingai iškraipytas finansines ataskaitas. Apgaulės sąvoka įvairiuose šaltiniuose įvardijama skirtingai, tačiau galima išskirti esminius apgaulių bruožus.

Pirma, vienas ar keli įmonės vadovai, darbuotojai ar trečiosios šalys gali būti įtarti darantys apgaulės. Beasley (1999) atskleidė, kad įmonių vyriausiasis vadovas, vyriausiasis finansų vadovas buvo susiję su apgaulingomis finansinėmis ataskaitomis. Kiti asmenys buvo taip pat susiję su apgaulėmis: vyriausieji pareigūnai, valdybos nariai, vidaus ir išorės auditoriai. Todėl galima teigti, kad dauguma apgaulių vyksta bendradarbiaujant, paskatinant ir pritariant aukščiausiesiems vadovybės nariams.

Antra, apgaulė siekiama gauti neteisėtą naudą, norima apgauti ar suklaidinti finansinių ataskaitų vartotojus. Razaee (2005) teigia, kad apgaulę daro nusimanantys nusikaltėliai (pvz., aukščiausiosios grandies vadovai, auditoriai), todėl jų ketinimas ir yra apgavystė.

Trečia, apgaulė yra tyčinis, sąmoningas ir iš anksto apgalvotas veiksmas, turintis neigiamų pasekmių. Mackevičius ir Kazlauskienė (2009) teigia, kad apgaulė yra apgalvoti veiksmai, dažniausia suplanuoti iš anksto. Grundienės (2009) nuomone, apgaulės finansinėse ataskaitose iškreipia tikrą ir teisingą vaizdą apie įmones, taip klaidinant vartotojus priimant finansinius sprendimus bei iškreipiant rinkos ekonomiką. Tai galima įvardyti kaip bet kokią nesąžiningą veiklą, kuri tiesiogiai arba netiesiogiai sumažina įmonės vertę, nepaisant, ar nusikaltėlis gavo ar negavo naudos dėl savo asmeninių veiksmų (Coram, Ferguson, Moroney, 2006).

Laikomasi nuostatos, kad apgaulė gali būti apibrėžta kaip *tyčinis veiksmas, siekiant finansinių sandorių tikslų ar asmeninės naudos*, kadangi apgaulė savo esme ir yra tyčinis nusikaltimas, kartu ir civilinės teisės pažeidimas. Daugelis apgaulės atvejų apima sudėtingas finansines operacijas, kurias vykdo nusimanantys „nusikaltėliai“, pavyzdžiui, verslo profesionalai, turintys specialių žinių ir nusikalstamų tikslų.

Tačiau negalima atmesti ir to, kad finansinės ataskaitos gali būti iškraipomos ne tik dėl apgaulės, bet ir dėl klaidos. Skiriamasis apgaulės ir klaidos bruožas tas, kad veiksmas, dėl kurio iškraipytos finansinės ataskaitos, gali būti *tyčinis* ar *netyčinis* (240 TAS, 2009).

Skiriamasis apgaulės ir klaidos bruožas, kaip įrodė užsienio autoriai Beasley (1999), Razaee (2005), tas, kad dažniausia apgaulės daro aukščiausio valdymo lygio darbuotojai, o klaidas – žemiausio valdymo lygio darbuotojai. Prie panašių išvadų priėjo ir Lietuvos mokslininkai Mackevičius ir Bartaška (2003). Minėti autoriai teigia, kad apgaulės turi didesnę neigiamą

įtaką įmonės veiklos rezultatams, jos sunkiau nustatomos.

Rezaee (2005), atlikęs tyrimą, nustatė, kad apgaulę sudaro penki veiksmai:

1. Finansinių duomenų, įrašų, patvirtinamųjų dokumentų arba verslo sandorių klastojimas, pakeitimas ar manipuliavimas.
2. Įvykių, operacijų, sąskaitų ar kitos reikšmingos informacijos praleidimas ar iškraipymas.
3. Sąmoningas piktnaudžiavimas, klaidingas aiškinimas, neteisingas apskaitos standartų, principų, apskaitos politikos ar metodų taikymas.
4. Agresyvių apskaitos metodų naudojimas neteisėtoms pajamoms uždirbti.
5. Manipuliavimas apskaitos tvarkymu pagal galiojančias taisykles, apskaitos standartus, kurie labai lengvai apeinami, juose yra spragų, kurios leidžia įmonėms paslėpti savo ekonominės veiklos esmę.

Sarbanes-Oxley 2002 m. įstatyme (JAV įstatymas, kuris nustato naujus ir sustiprintus standartus visoms JAV viešųjų bendrovių (akcinių bendrovių) taryboms, audito įmonėms) yra kelios nuostatos, kuriomis siekiama, kad akcinių bendrovių aukščiausiosios grandies vadovai taptų labiau atsakingi už finansinių ataskaitų kokybę, vientisumą ir patikimumą (*Sarbanes-oxley act*, 2002). Šiose nuostatose suformuluoti reikalavimai įmonių vadovybei:

- vadovai turi patvirtinti ir skelbti viešai tik tikslas ir išsamias finansines ataskaitas;
- vadovybė atsakinga už tinkamos ir veiksmingos vidaus kontrolės sukūrimą ir išlaikymą;
- vadovybė turi suderinti formalius pareiškimus su finansinėmis ataskaitomis;
- vadovybė turėtų aptarti ir visiškai atskleisti kritinius apskaitos įvertinimus ir apskaitos politiką;
- aukščiausios grandies vadovai turi gražinti premijas, kurias jie gavo, jei įrodoma, kad jie melagingai patvirtino įmonės finansines ataskaitas.

Manytina, kad tinkamai įgyvendinus šias įstatymo nuostatas, tikimasi daryti įtaką akcinių bendrovių aukščiausiosios grandies vadovų elgsenai, skatinant juos būti sąžiningesniais viešai skelbiant savo bendrovės finansinius veiklos rezultatus ir būklę.

Apibendrinus galima teigti, kad apgaulė yra sąmoningas tyčinis veiksmas, kuriuo siekiama gauti neteisėtą naudą, norima apgauti ar suklaidinti finansinių ataskaitų vartotojus. Manytina, kad nėra nė vieno paprasto apgaulių tyrimo testo, kuris galėtų kiekvienu atveju parodyti, kad apgaulė buvo padaryta. Nors ją galima aptikti, tačiau negalima visiškai išvengti apgaulių, nes jos gali būti padarytos įvairiais būdais, kuriuos sunku nustatyti, jeigu įmonėje nebus skatinama turėti atsakingo valdymo, patikimos finansinės apskaitos ir atskaitomybės proceso, efektyvios vidaus audito veiklos.

Apgaulių būdai, priežastys, požymiai ir motyvai

Apgaulė gali būti padaryta įvairiais būdais: pradant nuo dažniausiai pasitaikančių, pavyzdžiui, pajamų apgaulės, kadangi pajamų padidinimas yra labiausiai paplitęs būdas daryti apgaulės (t. y. siekiant vadovybės tikslų, teigiamų analitiko prognozių). Kiti apgaulių būdai yra šie: padidinti turta, išipareigojimus ar išlaidas, kurie iškreipia metinę finansinę atskaitomybę (Rezaee, 2005). Beasley (1999) nurodė pagrindines priežastis, dėl kurių daromos apgaulės:

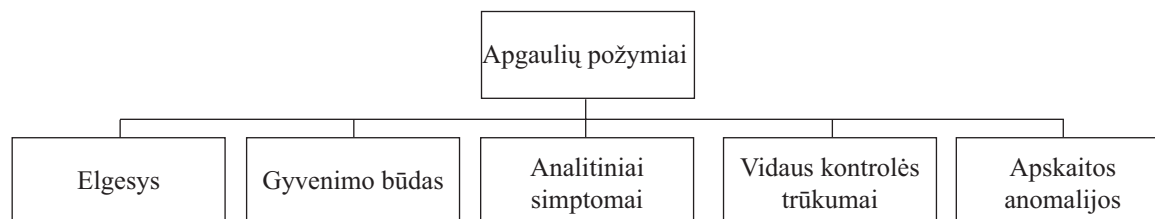
- 1) išvengti mokesčių ir „išpūsti“ finansinius rezultatus;
- 2) atitikti arba viršyti analitikų lūkesčius;
- 3) padidinti įmonės akcijų kainą ir sukurti paklausą išleidžiant naujas akcijas;
- 4) gauti vertybinių popierių biržos prekybos sąrašo statusą ar atitikti minimalius biržos reikalavimus, siekiant išvengti išbraukimo iš sąrašo;
- 5) siekiant nuslėpti efektyvumo trūkumus.

Reikia pabrėžti, kad spaudimas ir skatinimas, norint pasiekti „Wall Street“ prognozes, Razaee (2005)

teigimu, yra pagrindinės priežastys, dėl kurių įmonės, kurių akcijomis prekiaujama viešai, pateikia apgaulingas finansines ataskaitas.

Lakis (2008) atkreipia dėmesį, kad viena priežasčių, kodėl vyksta apgaulės, gali būti vadovų nekompetentingumas ir nesąžiningumas. Kitos priežastys, kurios gali skatinti iškraipyti duomenis apie įmonę, gali būti šios: įmonės vadovybėje dominuoja vienas arba keli asmenys; stebėtojų taryba nepakankamai prižiūri įmonės veiklą; sudėtinga organizacinė įmonės struktūra; vidaus kontrolės trūkumai; dažnai keičiasi apskaitos darbuotojai (Lakis, 2008). Tačiau manytina, kad praktikoje yra ir daugiau priežasčių, dėl kurių daromos apgaulės: vadovų noras parodyti geresnius rezultatus, lyginant su konkurentais; nenoras būti atleistiems iš darbo; stengimasis paslėpti netinkamus sprendimus.

Rezaee (2005) atskleidė penkis svarbiausius apgaulių požymius: *darbuotojų elgesys, gyvenimo būdas, analitiniai simptomai, vidaus kontrolės trūkumai ir apskaitos anomalijos* (žr. 1 pav.).

1 pav. Apgaulių požymių schema (parengta pagal Rezaee, 2005)

- *Elgesio simptomai* – tai simptomai, kurie kyla iš darbuotojų neįprasto ir neatpažįstamo elgesio, neįprasto irzlumo ir skundų iš kitų darbuotojų, jog kažkas yra negerai.
- *Gyvenimo būdo simptomai* – tai tokie simptomai, kurie rodo darbuotojų gyvenimo būdą, ar jie gali išvengti kitų poreikių, godumo ar spaudimo.
- *Analitiniai simptomai* apima tokius sandorius, kurie įvyksta neįprastu laiku ar vietoje, kurių sumos yra per didelės arba per mažos.
- *Vidaus kontrolės trūkumai* – tai tokie trūkumai, kurie apima turto apsaugos, pareigų atskyrimo, dokumentų ir įrašų, bei apskaitos sistemos trūkumus.
- *Apskaitos anomalijos* įmonėse apima grobstymą, išipareigojimų sumažinimą, išlaidų padidinimą, dokumentų dingimą, dokumentų pakeitimą.

Apgaulių motyvų būna labai daug ir įvairių. Tokie motyvai kaip psichologiniai ar ideologiniai gali vaidinti svarbų vaidmenį darant apgaulės (Rezaee, 2005). Mackevičius ir Bartaška (2003) teigė, kad nemažai reikšmės Lietuvoje apgaulėms turi asmeninės

individue savybės: pavydas, pyktis, kerštas, godumas, neapykanta, praradimų baimė.

Vadybos požiūriu, yra pagrindinis veiksnys, lemiantis finansinių ataskaitų kokybę, nes kai vadovų sąžiningumas abejotinas, tai ir finansinės atskaitomybės patikimumas yra labai abejotinas (Yung-I Lou, Ming-Long Wang, 2009). Carter ir Stover (1991) išskyrė tik du pagrindinius veiksnys: vadovybės akcijų nuosavybę ir skolų išipareigojimus, kurie daro įtaką vadovybei daryti apgaulės. Carcello ir Palmrose (1994) nustatė, kad finansiniai sunkumai ir prasta finansinė būklė taip pat prisideda prie apgaulingų finansinių ataskaitų.

Išanalizavus įvairių mokslininkų darbus, galima teigti, kad pajamų padidinimas yra labiausiai paplitęs būdas daryti apgaulės. Pagrindinės apgaulių priežastys:

- noras išvengti mokesčių;
- pagerinti įmonės finansinius rezultatus.

Galima teigti, kad ir psichologiniai motyvai vaidina svarbų vaidmenį darant apgaulės. Tik atitinkamos veiksmų metodikos nusistatymas kiekvienoje įmonė-

je galėtų padėti užkirsti kelią apgaulėms. Todėl įmonių vadovams labai svarbu suvokti apgaulių grėsmę ir patiems pagal esamą situaciją įmonėse nustatyti apgaulių mažinimo galimybes. Efektyvios vidaus kontrolės sukūrimas ir veiksmingas vidaus auditas įmonėse galėtų užkirsti kelią apgaulėms atsirasti. Mokslininkai turėtų pateikti išsamesnes apgaulių prevencijos ir atskleidimo metodikas, daugiausia dėmesio skirdami apgaulių mažinimo galimybėms įmonėse, kad įmonių vadovai galėtų jomis vadovautis praktikoje.

Apgaulių mažinimo galimybės

Finansinės ataskaitos yra galutinis apskaitos ciklo rezultatas. Jos gali būti peržiūrimos kaip visų įvykių ir operacijų, kurios įvyksta įmonėje per tam tikrą laikotarpį, santraukos. Apgaulės gali atsirasti bet kurioje vietoje ir bet kuriuo laiku. Didesnės apgaulės aptinkamos palyginus finansines ataskaitas. Mažesnės apgaulės paprastai nustatomos patikrinus pirminius dokumentus ir žurnalus, kuriuose sisteminami ir kaupiami apskaitos duomenys (Ragan, Hadley, Raymond, 2008).

Labai svarbu, kad apgaulės būtų kuo greičiau atskleistos ir ištaisytos. Nemažai apgaulių atskleidžia įmonių vadovybė, buhalteriai, vidaus ir išorės auditoriai, tačiau apie jas viešai neskelbiama ir nesudaroma galimybė jas laiku nustatyti ar išvengti jų kitose įmonėse.

240-ajame TAS (2009) „Auditoriaus atsakomybė dėl apgaulės, atliekant finansinių ataskaitų auditą“ nurodyta svarbi auditoriaus profesinė pareiga – išlaikyti kliento informacijos konfidencialumą. Akivaizdu, kad skleisti informaciją apie apgaulės už įmonės ribų jis negali, todėl, kaip jau minėta, nuo apgaulių negali apsisaugoti kitos įmonės.

Rezaee (2005) teigia, kad įmonių, kurių akcijomis prekiaujama viešai, finansinės atskaitomybės procesą apima stebėsenos mechanizmas, kurį sudaro:

- direktorių valdybos, audito komiteto, išorės auditorių ir reguliavimo agentūrų tiesioginės priežiūros funkcija;
- netiesioginė priežiūros funkcija tų, kurie stebi įmonės savininką kaip tarpininkai, t. y. analitikai, investuotojai.

Atsakinga įmonės valdžia, kurią sudaro direktorių valdyba ir audito komitetas, siekia atitikti „aplinką iš viršaus“, sukuriant aplinką, kuri reikalauja aukštos finansinių ataskaitų kokybės ir jokios apgaulingų finansinių ataskaitų tolerancijos. Tokia kultūra yra svarbiausias iniciatyvios stebėsenos mechanizmas apgaulių prevencijai ir jų atskleidimui finansinėse ataskaitose. Sarbanes-Oxley 2002 m. įstatyme atkreipiamas dėmesys į minėtus stebėsenos mechanizmus, įskaitant įmonių valdymo gerinimą, finansinių ataskaitų atsakingumo ir skaidrumo didinimą (*Sarbanes-oxley act*, 2002).

Kaip dalis stebėsenos mechanizmo, audito komitetas gali vaidinti svarbų vaidmenį, prižiūradamas sąžiningą ir kokybišką finansinės atskaitomybės procesą, vidaus ir išorės audito veiksmingumą. Įgyvendinus Sarbanes-Oxley 2002 m. įstatyme pateiktas nuostatas, tikimasi pagerinti audito komiteto nepriklausomybę, objektyvumą ir veiksmingumą, reikalaujant, kad audito komitetas turi būti sudarytas iš nepriklausomų narių, direktorių valdybos, kuri turi turėti pakankamai finansinių žinių.

Razaee (2005) nurodė, kad antras svarbiausias aktyvios stebėsenos mechanizmas yra tinkamos ir veiksmingos vidaus kontrolės buvimas ir veiksmingos audito funkcijos. Nors vadovybė visų pirma atsakinga už tinkamos ir veiksmingos vidaus kontrolės sukūrimą ir išlaikymą, vidaus ir išorės auditorius turi užtikrinti, kad vidaus kontrolės priemonės yra tinkamos ir veiksmingos, skirtos užkirsti, atskleisti ir ištaisyti apgaulės, taip pat nepalikti galimybės vadovybei nepaisyti vidaus kontrolės veiksmų.

Nors profesionalūs vidaus auditoriai nėra kovotojai su apgaulėmis, tačiau jų atsakomybė už tinkamą profesinę priežiūrą reikalauja vis didesnio budrumo (Vanasco, 1998). Įmonės vadovybė turi imtis veiksmų, siekdama sumažinti apgaulės, sukurti efektyvią vidaus kontrolę; auditoriai turi atlikti analizę įmonės viduje ir už jos ribų. Vidaus auditoriai turi tinkamas galimybes padėti vadovybei sukurti, palaikyti ir kontroliuoti šią sistemą, atskleidžiami kontrolės priemonės ir procedūras.

Išorės auditoriai tradiciškai yra laikomi atsakingi už reikšmingų iškraipymų finansinėse ataskaitose atskleidimą, kurį sukelia klaidos ir apgaulės. Kokybiška valdybos direktorių, audito komiteto, auditorių valdybos, investuotojų ir finansinių analitikų stebėseną gali turėti reikšmingą poveikį apgaulių prevencijai ir atskleidimui finansinėse ataskaitose (Razaee, 2005).

Pasak Yung-I Lou ir Ming-Long Wang (2009), vidaus audito funkcija yra veiksminga, kai ją vykdo nuolatinis vidaus auditorius. Iš tiesų vidaus auditorius įmonėse būtinas siekiant sustiprinti vidaus kontrolės funkciją. Vidaus auditorius turėtų vaidinti svarbų vaidmenį, nustatydamas ir pranešdamas apie apgaulės finansinėse ataskaitose. Kai įmonėje dažnai keičiasi vidaus auditoriai, tikėtina, kad vidaus kontrolės sistema tampa silpna, nebegalinti užkirsti kelio apgaulėms.

Planuojant kiekvieną auditą, svarbu įvertinti klaidų ir apgaulių riziką. Atliekant rizikos vertinimą dėl apgaulės, auditoriai turėtų nepamiršti, kad apgaulėi būdingos trys sąlygos, kurios žinomos kaip apgaulės trikampis. Trijų taškų apgaulių trikampį Montgomeris ir Beasley (2002) aiškina taip:

- *Skatinimas / spaudimas*: vadovybės spaudimas ar paskata melagingai tvirtinti finansines ataskaitas.
- *Galimybė*: aplinkybės, kurios suteikia galimybę padaryti reikšmingų netikslumų apskaitoje.

- *Požiūris / racionalizavimas*: požiūris, pobūdis ar tam tikros vertybės, kurios leidžia vienam ar keliems asmenims sąmoningai ir apgalvotai atlikti nesąžiningą veiksmą, ar situacija, kurioje asmenys gali racionalizuoti ir padaryti nesąžiningą veiksmą.

Apgaulės atsiradimo supratimas trijų aptartų sąlygų kontekste gali suteikti auditoriui daugiau profesinio skepticizmo vertinant apgaulių riziką (Heim, 2002). Labai svarbi įmonių finansinės atskaitomybės patikimumą užtikrinanti priemonė yra vidaus ir išorės auditai, tačiau praktinė patirtis rodo, kad jų veiksmingumas labai priklauso ir nuo įmonės vidaus kontrolės sistemos efektyvumo.

Stabingis ir Staliūnienė (2009) konstatuoja, kad pagrindinė vidinė priemonė, kuri užtikrina informacijos patikimumą įmonėje, išlieka efektyvi vidaus kontrolės sistema. Tačiau manytina, kad finansinės atskaitomybės patikimumą užtikrina abi priemonės – tiek auditas, tiek efektyvi vidaus kontrolės sistema. Vidaus kontrolės reikšmė matoma tiek užkertant kelią apgaulėms, tiek jas atskleidžiant. Silpna vidaus kontrolė sudaro prielaidas atsirasti apgaulėms (Vanasco, 1998). Efektyvi vidaus kontrolės sistema gali išlaikyti įmonių finansinės atskaitomybės patikimumą ir užkirsti kelią apgaulėms (Yung-I Lou, Ming-Long Wang, 2009). Giriūnas (2009) pabrėžė du svarbiausius vidaus kontrolės sistemos aspektus:

- 1) vidaus kontrolės sistema turi būti stabili, lanksti, kad galėtų padėti atskleisti klaidas ir apgaulės;
- 2) auditoriui reikia surinkti mažiau įrodymų, atlikti mažiau testų ir procedūrų, kai vidaus kontrolės sistema yra gera.

Mackevičius (2006) ir daugelis kitų autorių pripažįsta, kad tobulai veikiančios vidaus kontrolės sistemos įmonėse nėra. Vadovams trūksta žinių apie vidaus kontrolę, todėl įmonėje, kol neįvyksta didesnio incidento (vagystės, sukčiavimo ar apgaulės), tol vadovai mano, kad vidaus kontrolė nėra būtina (Dzingulevičienė, Kustienė, 2010).

Apgaulė paprastai turi didelį neigiamą poveikį įmonėms. Norint sumažinti šį poveikį, reikia viešai atskleisti informaciją apie apgaulingas finansines atskaitas. Eliezer ir Shivdasani (2007) pateikė išsamią šio proceso apžvalgą. Minėti autoriai atkreipė dėmesį, kad paprastai apgaulė „išneria į paviršių“ dėl oficialių pranešimų, kai spaudos pranešimai įspėja investuotojus apie finansinių pažeidimų galimybę. Spaudos pranešimai susiję su privačių asmenų bylinėjimusi, pavyzdžiui, akcininkų bylinėjimosi veiksmus, kurie oficialiai pateikiami. Atlikęs išsamesnius tyrimus Vanasco dar 1998 m. pasiūlė penkis etapus, siekiant sumažinti apgaulės. Remiantis šiuo autoriumi, įmonės privalo:

- 1) žinoti apgaulės atsiradimo sąlygas;
- 2) žinoti apgaulės atsiradimo simptomus;
- 3) būti budrios dėl apgaulės požymių;
- 4) įtraukti į kasdienę audito programą procedūras, kurios gali atskleisti apgaulės požymius;
- 5) sekti pastebėtus apgaulės simptomus (Vanasco, 1998).

Išanalizavus apgaulių sampratą, jų priežastis, požymius ir motyvus, galimas jų mažinimo galimybės, darosi akivaizdu, kad efektyviausios priemonės atskleidžiant apgaulės yra *vidaus auditas* ir *vidaus kontrolės sistema*. Siekiant sumažinti apgaulės, vadovybė privalo:

- sukurti stiprią vidaus kontrolės sistemą, kuri sumažintų nuostolius, patiriamus dėl apgaulių, užkirstų kelią apgaulėms, padidintų tikimybę iš anksto jas nustatyti;
- diegti kompiuterines kontrolės programas, kurios sumažintų apgaulių skaičių;
- nuolat pagal konkrečias įmonės situacijas teikti rekomendacijas norminių teisės aktų rengėjams, kad susistemintus įvairias negatyvias situacijas Lietuvos įmonėse, pastarieji galėtų tobulinti įstatymine bazę ir sugriežtinti atsakomybę už šiuos pažeidimus.

Išvados

Apgaulė – tai sąmoningas, tyčinis veiksmas, kuriuo siekiama gauti neteisėtą naudą, norima apgauti ar suklaidinti finansinių ataskaitų vartotojus. Daugelis apgaulės atvejų susiję su sudėtingomis finansinėmis operacijomis, kurias vykdo šioje srityje nusimanantys „nusikaltėliai“, turintys specialią žinių ir nusikalstamų tikslų.

Apgaulės gali būti atliktos įvairiais būdais, kuriuos sunku nustatyti, jeigu įmonėje nebus skatinama turėti atsakingo valdymo, patikimo finansinės atskaitomybės proceso, efektyvios vidaus audito veiklos.

Išanalizavus įvairių mokslininkų darbus, galima teigti, kad pajamų padidinimas yra labiausiai paplitęs būdas darant apgaulės. Pagrindinės apgaulių priežastys yra noras išvengti mokesčių ir pagerinti finansinius įmonės rezultatus. Psichologiniai motyvai taip pat vaidina svarbų vaidmenį darant apgaulės.

Mokslininkai turėtų pateikti išsamesnes apgaulių prevencijos ir atskleidimo metodikas, daugiausia dėmesio skiriant apgaulių mažinimui įmonėse, kad įmonių vadovai galėtų jomis vadovautis praktikoje.

Labai svarbios įmonių finansinės atskaitomybės patikimumą užtikrinančios priemonės yra vidaus ir išorės auditai, tačiau praktinė patirtis rodo, kad jų veiksmingumas itin priklauso ir nuo įmonės vidaus kontrolės sistemos efektyvumo.

Literatūra

1. Beasley, M. S., Carcello, J. V., Hermanson, D. R. (1999). *Fraudulent financial reporting: 1987–1997*. An analysis of public companies. New York, NY: COSO.
2. Bell, T. B., Carcello, J. V. (2000). A Decision Aid for Assessing the Likelihood of Fraudulent Financial Reporting. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 19 (1), 169–184.
3. Carcello, J. V., Palmrose, Z. V. (1994). An Empirical Investigation of Modified Reporting and Auditor Litigation on Bankrupt Clients. *Journal of Accounting Research*, 32, 1–30.
4. Carter, R., Stover, R. (1991). Management ownership and firm value compensation policy: evidence from converting savings and loan associations. *Financial Management*, 1, 80–90.
5. Coram, P., Ferguson, C., Moroney, R. (2006). The value of internal audit in fraud detection. *Papers Being Presented at the 2006 AFAANZ Conference* (1–32). Australia: Accounting and Finance Association of Australia and New Zealand.
6. Dzingulevičienė, A., Kustienė, A. (2010). Vidaus kontrolės sistemos kūrimas ir įgyvendinimas smulkiose ir vidutinėse Lietuvos įmonėse. *Vagos*, 86 (39), 13–19.
7. Eliezer Fich, M., Shivdasani, A. (2007). Financial fraud, director reputation, and shareholder wealth. *Journal of Financial Economics*, 86, 306–336.
8. Giriūnas, L. (2009). Įmonės apskaitos kontrolinių funkcijų optimizavimas. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 43–51.
9. Grundienė, Ž. (2009). Apgaulių finansinėse ataskaitose nustatymo utadis metodas. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 52–58.
10. Heim, J. (2002). Auditors and their responsibility to fraud. *The Secured Lender*, 58 (5), 60–66.
11. Yung-I Lou, Ming-Long Wang (2009). Fraud Risk Factor Of The Fraud Triangle Assessing The Likelihood Of Fraudulent Financial. *Journal of Business & Economics Research*, 2 (7), 61–78.
12. Lakis, V. (2008). Finansinių ataskaitų klastojimas – rinkos ekonomikos ir globalizacijos procesų palydovas. *Ekonomika*, 82, 91–103.
13. Mackevičius, J., Bartaška, R. (2003). Klaidų ir apgaulių aptikimas, įvertinimas ir prevencija. *Pinigų studijos*, 2, 37–59.
14. Mackevičius, J. (2006). Įmonių finansinių ataskaitų informacija: reikšmė, vertinimas, analizė. *Informacijos mokslai*, 37, 53–63.
15. Mackevičius, J., Kazlauskienė, L. (2009). The Fraud tree and its investigation in audit. *Ekonomika*, 85, 90–101.
16. Montgomery, D., Beasley, M. S., Menelaides, S. L., Palmrose, Z. (2002). Auditors' new procedures for detecting fraud. *The Journal of Accountancy*, 193 (5), 63–67.
17. Ragan, J. M., Hadley, A. J., Raymond, A. P. (2008). Using Financial Statement Analysis To Detect Fraud. *Journal of Business Case Studies*, 3 (4), 54–70.
18. Razaee, Z. (2005). Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud. *Critical Perspectives on Accounting*, 16, 277–298.
19. *Sarbanes-oxley act*. (2002). Prieiga per internetą: <<http://www.soxlaw.com/>>.
20. Stabingis, L., Staliūnienė, J. D. (2009). Apskaitos informacijos patikimumo užtikrinimo priemonių optimizavimas. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 92–99.
21. *Tarptautiniai audito standartai*. (2009). Prieiga per internetą: <<http://www.lar.lt/new/page.php?514>>.
22. Vanasco, R. (1998). Fraud Auditing. *Managerial Auditing Journal*, 1 (13), 4–71.

Kuktaitė S., Javaitienė K.

Frauds in Financial Statements

Summary

The financial statements are used to show the performances of the companies. It is important for financial statements users to have reliable financial information because they evaluate and forecast the company's financial conditions and results and also make decisions. The growing number of frauds in financial statements reduces their reliability not only in Lithuania but also throughout the world, because of frauds there are more financial scandals, corporate bankruptcies, the public does not trust companies.

The authors of the paper have analysed frauds in financial statements and presented frauds committed ways, appearance causes, symptoms, and reasons motives in the financial statements. It has been noticed that fraud is a conscious deliberate act used to obtain illegal benefits, deceive or mislead users of financial statements. Many fraud cases involve complex financial transactions which are carried out by intellectual "criminals" who have specialized knowledge and criminal intent. Frauds may be

committed by in a variety of the ways that are difficult to determine if the company will does not promote demand a responsible management, reliable financial reporting process and effective internal audit function.

The most common way to commit fraud is to increase revenue. The main causes reasons of for committing frauds are the desires to avoid taxes and improve the company's financial results. However, it is considered that in practice there are more causes reasons to commit frauds: managers show better results compared to the competitors; unwillingness to be redundant; endeavour to hide bad decisions. The most important fraud symptoms are the worker's behaviour, lifestyle, analytical symptoms, internal control deficiencies, and accounting anomalies. Psychological reasons play an important role in committing frauds.

Scientists should submit come up with a detailed fraud prevention and detection methodology, focusing on reducing opportunities for frauds in firms, that which ma-

nagers could follow them in practice. Management is responsible for the proper and effective internal control and supervision of the establishment and maintenance. The internal and external auditors have to ensure that internal control is adequate and effective to prevent, detect and correct frauds, as well as the possibility of leaving the management to override internal control. The auditors should keep in mind that fraud includes three conditions, known as the fraud triangle: promotion / pressure, opportunity, attitude / rationalization. Understanding these three conditions may provide enable more professional scepticism in assessing the risk of fraud.

The authors have come to a conclusion that the best ways to reduce the probability of frauds in the financial statements are internal audit and internal control sys-

tem. However, it is known that there isn't anyno perfectly functioning internal control system functions perfectly.

In order to reduce frauds management must: develop create a strong internal control system to minimize losses due to fraud, prevent fraud, increase the likelihood of their beingir predetermineddetected early; install computer control programs software to reduce the number of fraudulent practices.

It is important to know stages in order to reduce frauds: to know committing fraud conditions and symptoms of fraud; be awake aware about of signs of fraud; include audit program in the daily procedures, which can commit disclose signs of fraud; keep track ofobserve all fraud detected fraud symptoms.

Keywords: fraud, error, internal control system, financial statements.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2011 m. balandžio mėn.; straipsnis priimtas 2011 m. balandžio mėn.

The article has been reviewed.

Received in April 2011; accepted in April 2011.